

AFYONKARAHİSAR İLİ TURİZMİNİN TÜRKİYE TURİZMİNDEKİ YERİ

The Place of Afyonkarahisar's Tourism in the Tourism of Turkey

Yrd.Doç.Dr. İsmail Kervankıran¹

ÖZET

Bu çalışmada, Afyonkarahisar ili turizminin tesis, oda ve yatak sayıları ile konaklama ve geceleme istatistiklerine göre Türkiye turizmindeki yeri değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, Afyonkarahisar ilinde turizminin gelişim süreci ile birlikte, bugünkü durumu analiz etmek, ilin Türkiye turizmindeki yerini değerlendirmek ve gelecekteki turizm gelişimine katkı sağlamaktır. Afyonkarahisar ilinde turizm işletmelerinde özellikle son yıllarda büyük artış görülürken, konaklama ve geceleme sayılarında ise beklenen artışın gerçekleşmediği gözlenmektedir. Çalışma alanında turizm işletmelerinin yanında talebin de artması için, etkili tanıtım ve pazarlamanın yapılması, turizm türlerinin çeşitlendirilmesi, turizm tesislerinde nitelikli hizmetin artırılması, ilin turizmi açısından önemli olan doğal ve kültürel turizm çekiciliklerin korunması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afyonkarahisar, Türkiye, Turizm, Turizm Endüstrisi.

ABSTRACT

In this study, the place of tourism in Afyonkarahisar in terms of facilities, numbers of rooms and beds along with accommodation and staying overnight statistics of Afyonkarahisar in the tourism of Turkey were examined. The study was also aimed at making suggestions to contribute to tourism sector for the future in the province of Afyonkarahisar by analyzing its developments in the past and present. The number of tourism businesses in the province of Afyonkarahisar has undergone a big increase in recent years while the number of accommodation per night did not increase as it was expected. In order to increase the demand for tourism in the province of Afyonkarahisar, promotion and marketing should be given more importance, types of tourism products should be diversified, the number of high qualified tourism businesses and services should be increased, and natural and cultural touristic attractions should be preserved.

Key Words: Afyonkarahisar, Turkey, Tourism, Tourism Industry.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak., Coğrafya Bölümü, ismailkervankiran@sdu.edu.tr

1. GİRİŞ

Turizm, dinlenme, eğlenme, görme, tanıma, sportif karşılaşmalar yapma, temsil veya konser verme, bilgi ve görgüsünü arttırma gibi amaçlarla; ya da, sadece zevk için (duygusal amaçlarla) yapılan gezi (seyahate çıkma), demektir (Doğanay, 2001). Turizmin çok sayıda tanımı yapılmış olmakla birlikte, konuyla ilgili kişiler ve araştırmacılar tarafından benimsenmiş ortak bir tanımı yoktur. İlk tanımlar daha çok turizmin mekânsal (spatial) boyutuna odaklanmış ve oturduğu yerden belli uzaklıktaki yerlere giden kişiler turist olarak adlandırılmıştır. Daha sonra turizmi sadece talep açısından değil aynı zamanda arz yönüyle de ele alan; başka bir ifade ile, turistlere hizmet veren firmaları, hükümetlerin turizm politikalarını ve turistler tarafından ziyaret edilen yerlerde yaşayan insanları da dikkate alan daha geniş kapsamlı tanımlar yapılmıştır (Gartner, 1996).

Turizmin tanımlanmasında, 1963 yılında Roma’da yapılan Uluslararası Turizm ve Seyahat Konferansı önemli bir yol gösterici olmuştur. Nitekim aşağıdaki turizm tanımı geniş kapsamıyla tüm sorulara ışık tutmaktadır:

- İnsanların sürekli konutlarının bulunduğu yer dışında devamlı yerleşmemek,
- Para kazanma, politik ve askeri amaç izlememek,
- Serbest bir ortam içinde iş, merak, din, sağlık, spor, dinlenme, eğlenme, kültür, deneyim kazanma ya da dost, akraba ziyareti, kongre, seminerlere katılmak gibi nedenlerle kişisel veya toplu olarak yapılan bir gezi,
- Gittikleri yerde 24 saati aşan konaklama ve en az bir gece gecelemelelerinden ortaya çıkan tüketim olayı, bütünleşmiş bir hizmet ve kültür endüstrisidir (Soykan, 2004: 6).

İnsanlar daimi olarak kaldıkları mekânlarda karşılayamadıkları gereksinimleri gidermek amacıyla, kendileri açısından cazip olan başka yerlere giderler. Bir ürünün ya da bir bölgenin insanlar için cazip olabilmesi için; çekici olması, ulaşılabilir olması, mal ve hizmetlerinden yararlanabileceği turizm işletmelerinin bulunması gerekir. Ayrıca festival, şenlik, kongre, fuar ve karnaval gibi etkinlikler ile bölgenin ve turizm merkezinin sahip oldukları imaj da turizm arzı içerisinde değerlendirilmektedir. Bir bölgede güzel bir mağara, şelale, farklı bir bitki türü ya da tarihi bir eser bulunabilir, ancak bu bölgenin turistik bir ürün haline gelebilmesi, bu çekiciliğinin yanında ulaşım ve altyapı olanaklarının gelişmiş olmasına ve turizm işletmelerinin var olmasına bağlıdır.

Turistik ihtiyaçları gideren konaklama, ulaşım, yeme-içme ve eğlence gibi faaliyetler turizmin arz cephesini oluşturur (Lickorish ve Jenkins, 1997). Konaklama işletmeleri içerisinde en önde oteller gelmektedir. Motel, devre mülk, tatil köyleri, yazlık konut, misafirhane, kamp yerleri ve pansiyon diğer konaklama işletmeleri içerisine girmektedir. Konaklama işletmeleri, oda ve yatak sayılarına ait rakamlar ile ortalama konaklama, geceleme ve ortalama doluluk oranları gibi sayı ve oranlar konaklama hakkında bilgi veren temel kriterlerdir. Ayrıca ulaşım, yeme-içme, seyahat ve hediyelik eşya gibi diğer yardımcı işletmeler turizm gelişimi hakkında bilgi veren önemli göstergeleridir.

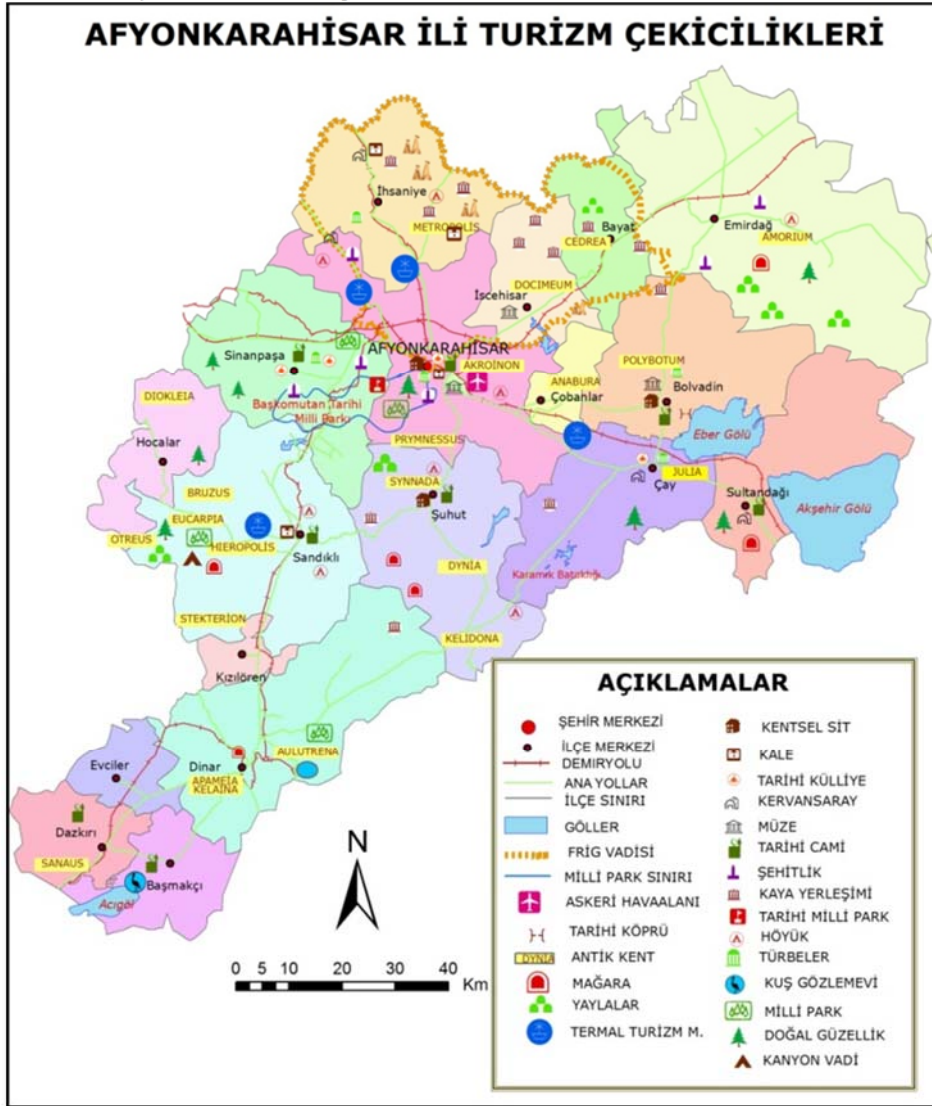
Turizm coğrafyası, turizmde talep ve bunun ortaya koyduğu mekânsal kalıp (turizme katılma talebinin nerede, nasıl ve niçin ortaya çıktığı), turizmde arz ve bunun mekânsal özellikleri (çekicilikler, ulaşım ve konaklama kolaylıklarının nerede olduğu), turizm kaynaklarının değerlendirilmesi ile ortaya çıkan turizm alanları (turizm olgusunun nerede yer aldığı), turist hareketleri ve turist akışının yönü (destinasyonu-turistlerin nereye yöneldikleri), turizmin etkilerinin neler olduğu (etkilerin nerede ve nasıl meydana geldiği), turizm mekânlarına ilişkin modeller (çeşitli mekânsal büyüklüklerdeki kıyı, dağ gibi alanların yararlanma ve daha iyi kullanmayla ilgili teorilerin neler olduğu) konuları ile kendi metodolojisi içerisinde ilgilenmektedir (Özgüç, 2007: 88). Dolayısı ile turizmin asıl ürünlerini oluşturan doğal ve kültürel çekiciliklerin oluşumu, yaşı, gelişimi ve dağılımı, doğal ve kültürel çekiciliklere bağlı gelişen turizm bölgelerinde oluşan ekolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel etki, turizm yatırımlarının artışı, alt yapı ve üst yapının değişimi, arazi kullanımı, turizme bağlı farklı hizmet sektörlerinin gelişimi coğrafyanın ilgi alanı içine girmektedir.

Her yıl farklı ekonomik, sosyal ve kültürel yapılara sahip binlerce insanı birbirleriyle tanıştıran turizm faaliyeti üzerindeki çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Nüfusun hızlı bir şekilde artması, sanayileşme, teknolojik gelişmeler, kitle iletişim ve ulaşım araçlarında meydana gelen gelişmeler, modernleşme, insanların gelir seviyesinde meydana gelen değişimler insanların boş zamanlarını değerlendirebileceği turizm faaliyetinin ortaya çıkmasına ve geçmiş dönemlerde lüks olarak görülen ancak günümüz açısından ihtiyaç gibi algılanmaya başlanan bir faaliyet haline gelen turizm, eskiden gelir seviyesi yüksek insanlar tarafından gerçekleştirilirken, günümüzde ise orta hatta düşük gelir düzeyli insanların bile katıldığı bir faaliyet haline gelmiş bulunmaktadır (Kervankıran, 2011).

Turizmin hem dinamik (seyahat) hem de statik (kalış) iki boyutu olduğu konusunda yaygın bir fikir birliği vardır. Seyahat boyutu seyahat edilen mesafe açısından (kısa, orta veya uzun), turistin ikamet ettiği ülkeden hareketle (yerli turizm, uluslar arası turizm, vb.), ve kullanılan ulaşım araçlarına göre (uçak, tren, gemi, vb.) üç ayrı kategoride incelenir. Kalış boyutu da gidilen yerde kalınan süre, gidiş amacı, kullanılan konaklama işletmesinin türüne göre üç farklı kategoride analiz edilir (Vanhove, 2005). Bir sistem haline gelen turizmin ekonomik etkisi gittikçe daha fazla hissedilmeye başlamış ve önemli bir gelir kaynağı haline gelmiş, bunun sonucu olarak da turizme yapılan yatırımlar her geçen gün artmaktadır. Yatırımlarının artmasıyla birlikte de turizmin etkileri de daha fazla fark edilir hale gelmektedir. Bu açıdan, turizm gelişiminin önemli göstergeleri olan; turizm işletmelerinin durumu, geceleme ve konaklama sayıları, turistlerin ortalama kalış süreleri, turizm işletmelerindeki doluluk oranı ve ulaştırma, yiyecek-içecek ve seyahat işletmelerinin varlığı, müze ziyaretleri gibi faktörlerin yıllar arasındaki değişiminin değerlendirilmesi gerekir.

Bir bölgedeki turizmin gelişiminin en önemli göstergeleri arasında, nitelik ve nicelik yönünden zengin turizm işletmelerine sahip olması ve bölgeye gelen ziyaretçilerin konaklama ve geceleme sayılarının fazla olması kabul edilmektedir. Bu çalışmada, Afyonkarahisar ilinin turizm gelişimini analiz etmek için 2000 ile 2013 yılları arası, turizm işletmelerinin mevcut ve yatırım durumu, turizm işletmelerindeki oda ve yatak sayıları,

konaklama ve geceleme sayıları, turizm işletmelerinin doluluk oranları değerlendirilmiştir. Böylece istatistiklere göre, 2000 ve 2013 yılları arası Afyonkarahisar'ın Türkiye turizmindeki yeri ve ilin turizm gelişimi analiz edilmiştir.

Harita 1. Afyonkarahisar İli Turizm Çekicilikleri

Afyonkarahisar ili, sahip olduğu doğal ve kültürel çekiciliklerden dolayı, son yıllarda ülkemizin turizm yatırımlarının en fazla arttığı iller arasındadır. Şifalı termal kaynakları yanında, turizme konu olan doğal, tarihi ve kültürel kaynakların zenginliği,

Afyonkarahisar ilini önemli çekim merkezi haline getirmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ilan edilen dört Termal Turizm Merkezi çevresinde her geçen gün turizm işletmelerinin sayısı artmaktadır. Afyonkarahisar ile komşu iller karşılaştırıldığında, Afyonkarahisar'da turizm yatırımlarında çok hızlı bir artış olduğu görülmektedir.

Bulunduğu konumdan dolayı Afyonkarahisar ili, doğal ve kültürel çekicilikler yönüyle zengindir. İlin doğal turizm çekicilikleri şunlardır: **Termal Kaynaklar** (Gazlıgöl, Ömer – Gecek, Bolvadin-Heybeli ve Sandıklı-Hüdaî kaplıcaları olmak üzere 4 adet kaplıca olup, bunların tamamı Kültür ve Turizm Bakanlığı'na "Turizm Merkezi" ilan edilmiştir), **Akdağ (Tokalı) Kanyonu** (Akdağ Kanyonu, Orman Bakanlığı, Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğüne, "Yaban Hayatını Koruma Alanı" ilan edilmiştir), **göller** (Akşehir Gölü, Eber Gölü, Karakuyu Gölü, Karamık Gölü ve Acıgöl en önemli göllerdir), **peribacaları**, (Afyonkarahisar Valiliği'nce oluşturulan "Turizm Kuşağı" içerisinde, İscehisar İlçesi Seydiler Kasabası'ndan başlayıp, İhsaniye İlçesi Döğeri Kasabası'na kadar uzanan geniş alanda peribacaları şekillerine rastlanılmaktadır), **mağaralar** (Kurtini Mağarası, Dipevler/İnsuyu Mağarası, Suçikan Mağarası, Buzluk Mağarası, Balcam Mağarası, Karacamal ve Dipsiz Mağarası), **yaylalar** (özellikle Emirdağ, Sandıklı, Sultandağı, Bayat, İscehisar ve Şuhut gibi ilçelerde bulunmaktadır), **Milli Park** (1981 yılında 35.500 ha. alan kaplayan Başkomutan Tarihi Milli Parkı). Bununla birlikte, Afyonkarahisar ilinin en önemli çekiciliklerini termal kaynaklar oluşturur (Harita 1).

Afyonkarahisar ili kültürel kaynaklar yönüyle de zengindir. Afyonkarahisar, Eskişehir ve Kütahya illerini kapsayan "*Frigya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi*"de, Frig Vadisi olarak tanımlanan ve Anadolu'nun en eski medeniyetlerinin yaşadığı ve antik kalıntıların bulunduğu arazinin en geniş bölümü Afyonkarahisar sınırları içerisinde bulunur. Ayrıca ilin, Başkomutan Meydan Muharebesi'nin yaşandığı savaş alanları, Afyonkarahisar tarihi evleri, kalesi, mevlevihanesi, müzeleri, festivalleri, el sanatları ve yemekleri diğer kültürel turizm çekiciliklerini oluşturur (Harita 1).

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Turizm talebinin anlaşılması, turizmin gelişme nedenlerinin, belirli destinasyonlara kimin egemen olduğunun ve müşteri pazarına nelerin çekici gelebileceğinin ortaya konulabilmesi için bir başlangıç noktası oluşturacaktır. Coğrafyacılar talebin genelde mekânsal yapıyla ilgilenmekle birlikte, bireylerin seyahat etme güdülerini ile bunu gerçekleştirme becerileri arasındaki ilişkiler açısından da talep üzerinde durmaları gerekmektedir (Özgüç, 2007). Çalışmada, Afyonkarahisar'a olan talebin ortaya çıkarılması için, turistik mekânın belirli yıllar arasındaki özellikle konaklama ve geceleme sayıları, turistlerin ortalama kalış süreleri ve Afyonkarahisar'ın Türkiye turizmindeki yerini ortaya koymak için, yatırım belgeli tesislerde konaklama ve geceleme sayılarının Türkiye'deki oranı istatistikî verilerle analiz edilmiştir.

Çalışma alanındaki turizm gelişimi, coğrafyanın mekânsal ilişkileri içerisinde değerlendirilmiştir. Turizm gelişiminin en önemli göstergelerinden olan turizm işletmelerinin Afyonkarahisar'da artmaya başlaması, mekânda önemli değişikliklerin görülmeye başlamasına neden olmuş ve bu değişimin mekânsal etkileri de oluşmaya

başlamıştır. İlde turizme bağlı tesis, oda ve yatak kapasitelerinin artışı, Afyonkarahisar ilinin Türkiye turizmindeki önemini etkilemektedir.

Ülkemizde deniz-kum-güneş olanaklarına bağlı kıyı turizminin dışında, gerekli yatırımlar yapıldığı ve desteklendiği takdirde alternatif turizm türlerinin de gelişebileceği bilinmektedir. Afyonkarahisar ili, geçmişte klasik hamam işletmeciliği şeklindeki kaplıcalarıyla, günümüzde ise modern termal turizm yatırımları ile ilgi çeken bir ildir. Özellikle son yıllarda kent merkezine yakın Ömer-Gecek turizm merkezinde turistik tesisler artış göstermektedir. İşletme belgeli tesislerle birlikte, yatırım belgeli tesislerinde tamamlanması durumunda Afyonkarahisar ili; termal turizm merkezleri içerisinde Türkiye'nin en fazla yatak kapasitesine sahip ili konumuna gelecektir. Bu çalışmanın en önemli amaçlarından birisi; alternatif turizm türlerinden olan termal turizm yönüyle çekiciliği her geçen gün artan Afyonkarahisar'ın Türkiye turizmindeki yerini ve önemi, başlıca turistik göstergeleri dikkate alarak değerlendirmektir.

Çalışmada öncelikle; Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK ve TÜRİSAB'dan veriler toplanmış, Afyonkarahisar'ın 2000-2013 yılları arası turizm işletmeleri (tesis, oda ve yatak sayıları), turistlerin konaklama-geceleme durumları, ortalama kalış süreleri ve doluluk oranları tablo ve grafik ile yorumlanmış, ilin Türkiye turizmindeki yeri tablolarla gösterilerek yorumlanmış ve ilin turistik verileri CBS ortamına aktararak dağılım haritaları oluşturulmuştur. Böylece Afyonkarahisar ilindeki turizmin gelişim süreci ile, turizm işletmelerinin mevcut durumu değerlendirilmiş ve turistik göstergelere göre Afyonkarahisar ilinin Türkiye'deki durumu analiz edilerek geleceğe yönelik öneriler sunulmuştur.

3. TURİZM TESİSLERİNE GÖRE AFYONKARAHİSAR İLİNİN TÜRKİYE TURİZMİNDEKİ YERİ

Turizm, milyonlarca etkileşimin bir arada ortaya çıktığı, kendine özgü tarihi ve dili olan ve çok sayıda insanın katıldığı bir kitle hareketi niteliğini kazanmıştır. Turizm uçak şirketleri, deniz yolları, tren, kiralık araba şirketleri, seyahat pazarlamacıları ile sorunlara çare bulan kişiler, pansiyonlar, restoranlar ve toplantı merkezleri gibi kimi büyük kimi küçük iş kollarından oluşan 41 farklı alt sektörle bağlantılıdır (Lundberg vd.,1995:4). 21. yüzyılda seyahat ve turizm endüstrisi, dünyanın en büyük endüstrisi olacaktır. Uluslararası seyahatte çeşitli formalitelerin kaldırılması ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin güçlenmesi ile küresel turizm büyük bir hızla büyümeye devam edecektir. Küresel seyahat tiplerinin değişmesi ile birlikte uluslararası turizme katılanların sayısı günden güne daha çok artacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde de diğer ülkelerde olduğu gibi önemli teknolojik gelişmeler ve monoton çalışma ortamından kaçış ve artan boş zaman faaliyetleri aktif turizm hareketlerini hızlandıracaktır (Yu,1999:354). 21. yüzyılın en hızlı gelişen ve genişleyen sektörlerinden birisi olan turizm; ulusal, bölgesel ve kırsal kalkınma açısından önemli bir araç olarak görüldüğünden, uluslararası turist kabul eden ülkeler tarafından yatırımları gittikçe artan bir sektördür. Türkiye'de 1980'lerden sonra turizm önemli bir gelişim göstermiş ve günümüzde de Türkiye ekonomisi açısından çok büyük katkı sağlayan gelir kaynaklarından birisi haline gelmiştir. Turizm ekonomisinin birçok bileşenleri bulunmakla birlikte en önemli bileşenlerden birisi turizm tesisleri içerisindeki konaklama işletmeleridir.

Konaklama dendiği zaman ilk akla gelen otellerdir. Ancak motel, devre mülk, yazlık konut, tatil köyleri, misafirhane, oberj, kamp, pansiyon bakım evleri gibi çok sayıda hizmet birimi de konaklama başlığı altında yer alır. Oda ve yatak sayısı ile konaklayanlara ait rakamlardan hareketle ulaşılan ortalama geceleme ve ortalama doluluk oranları gibi oran ve sayılar konaklama hakkında bilgi veren temel büyüklüklerdir. Oda ve yatak sayıları, doluluk oranları ve ortalama kalış süreleri konaklama firmasının satış hedeflerine ulaşım ulaşılmadığı hakkında bilgi verir. Belli bir zaman diliminde satılan oda sayısının toplam yatak sayısına bölünerek bulunan değer yüzde cinsinden ifadesi doluluk oranını verir (Yağcı, 2007). Örneğin, 500 yataklı bir konaklama tesisinde bir günde satılan yatak sayısı 300 ise, tesisin doluluk oranı % 60'dır. İllerin, turizm merkezlerinin ve konaklama tesislerinin doluluk oranları ve turistlerin ortalama kalış süreleri değerleri, bu mekânlara olan talep hakkında bilgi verir.

Tablo 1: Afyonkarahisar'daki Turizm İşletmesi Belgeli Konaklama Tesisleri

Tesisin Adı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Türü
Thermal Resort Oruçoğlu Oteli	292 (2 B.E)	624	5 Yıldız
İkbal Oteli	270 (4 B.E)	572	5 Yıldız
Korel Termal	263 (5 B.E)	668	5 Yıldız
Anemon Afyon Oteli	192 (2 B.E)	390	5 Yıldız
Sandıklı Termal Park Oteli	182 (2 B.E)	380	5 Yıldız
NG Güral Afyon	335 (8 B.E)	950	5 Yıldız
Safran Thermal Resort Oteli	257 (7 B.E)	760	5 Yıldız
Çakmak Marble Oteli	84 (1 B.E)	195	4 Yıldız
Grand Akdem Oteli	60	120	3 Yıldız
Amarium Oteli	48	104	3 Yıldız
Kolaylı Oteli	31	92	2 Yıldız
Rain House Oteli	10	22	2 Yıldız
Ekiz Oteli	15	30	1 Yıldız
Şehitoğlu Konağı	10	18	Özel konaklama tesisi
Toplam	2.078	4.925	
Türkiye'deki yeri (%)	0.7	0.7	

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013.

Bir turizm bölgesindeki tesislerin niteliği, ulaşım durumu, hizmet kalitesi, yiyecek-İcecek, eğlence olanakları, o merkezdeki turizm talebini artıran faktörlerdendir. Turizm talebinin artması, konaklama tesislerini arzın bulunduğu bölgeye doğru çekmektedir. Turistik tesisler fiyatının uygunluğu, turistlerin aradığı özellikleri taşıması, kolay ulaşılması gibi faktörleri gerçekleştirebilirse, tesisin kar etmesi ve doluluk oranının artması söz konusu olabilir. Afyonkarahisar ilinde konaklama işletmeleri içerisinde en önde gelen tesisler, turizm işletme belgeli otellerdir ve bu otellerin büyük çoğunluğunu termal oteller oluşturmaktadır. Çünkü Afyonkarahisar'a şehir dışından gelen turistlerin büyük çoğunluğu nitelikli ve modern termal tesisleri tercih etmektedir. Termal otellerin yoğunlaştığı yer ise Ömer-Gecek Termal

Turizm Merkezi'dir. Sandıklı'daki Termal Park Otel ve Safran Thermal Resort Otel haricindeki diğer 5 yıldızlı otellerin tamamı bu sahada bulunmaktadır. Oruçoğlu Termal Otel, Korel Termal Otel, İkbal Otel, NG Güral Afyon ve Anemon Afyon Oteli ile Sandıklı İlçesi'ndeki Termal Park Otel ve Safran Thermal Resort Otel hem dış turizme yönelik, hem de iç turizme yönelik hizmet veren ve tesisleri içinde havuzları, hamamları, kür merkezleri, çamur banyoları, eğlence üniteleri, kongre salonları bulunan beş yıldızlı otellerdir (Tablo 1). Bu oteller aynı zamanda kongre turizmi amacıyla da kullanılmaktadır.

Tablo 2: Afyonkarahisar'daki Turizm Yatırım Belgeli Konaklama Tesisleri

Tesisin Adı	Oda Sayısı	Yatak	Türü
Salutaris Otel	210 (260+7)	2.236	5 Yıldız
Afyonkarahisar Termal Otel & Spa	486 (6 B.E)	1.000	5 Yıldız
NG Güral Kocatepe Otel	194 (3 B.E)	394	5 Yıldız
Fuar Termal Otel	249 (7+3+96)	860	5 Yıldız
Alilia Royal Termal Otel & Spa	48 (2 B.E)	672	5 Yıldız
Alilia Nil Termal Otel & Spa İşl.	46 (2 B.E)	456	5 Yıldız
Kırkpınar Termal Otel	200 (24 B.E)	440	5 Yıldız
By Thermal Otel	230 (2 B.E+4)	652	5 Yıldız
Sueno Termal Otel	193 (2 B.E)	400	4 Yıldız
Durkaya Resort Termal Otel	167 (2 B.E)	350	4 Yıldız
Budan Thermal Spa	155 (2 B.E)	314	4 Yıldız
NG Güral Afyon Şifa	74 (2+34+16)	336	3 Yıldız
Grand Çınar Otel	145 (2 B.E4)	350	3 Yıldız
Afyon Gordion Otel	158 (2 B.E)	320	3 Yıldız
Yıldırım Gazlıgöl Apart Otel	182 apart	428	Apart Otel
Alia Butik Otel	16	32	Butik otel
Toplam	3.540	10.124	
Türkiye'deki yeri (%)	4.1	4.8	

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2014.

Afyonkarahisar ilinde Ömer-Gecek Termal Turizm Merkezi'nde başlayan nitelikli ve modern turizm yatırımları, diğer turizm merkezlerinde de hızla artmaktadır. Bu çalışmanın en önemli amaçlarından birisi de; Afyonkarahisar'da artan bu yatırımlara dikkat çekmektir. Gerek yatak kapasitesi, gerek nitelik bakımından hızla artan turizm yatırımları, Afyonkarahisar'ın Türkiye turizmindeki yerini önemli ölçüde etkileyecektir. Afyonkarahisar, yatırım belgeli tesisler tamamlandığında, Türkiye'nin en önemli termal turizm kenti konumuna gelecektir. Yapımı devam eden ve 8 adet beş yıldızlı otelin çoğunluk oluşturduğu yatırım belgeli konaklama tesislerinin toplam yatak kapasitesi; 10.124'dür (Tablo 2). Yatırım belgeli konaklama tesislerinin de işletmeye açılmasıyla birlikte talep de artacak ve böylece Afyonkarahisar ili, alternatif turizm açısından ülkemizin turizm

gelişimine önemli katkı sağlayacak ve diğer alternatif turizm türlerinin gelişimine örnek olacaktır.

Çalışma alanındaki kaplıcalar, Frig, Lidya, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden bu yana kullanılmaktadırlar. Afyonkarahisar kaplıcaları ülkemizin en eski kaplıcalarını arasındadır. Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte, Afyonkarahisar kaplıcalarına önem verilmiş ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır (Görktan, 1936). Sonraki yıllarda da kaplıcalarda restorasyon çalışmaları devam etmiştir. Günümüzde şifalı kaplıcalar çevresinde tatil köyü, termal villa, apart otel, devre mülk, pansiyon, termal oteller bulunmaktadır ve belediye belgeli bu tesislerin toplam yatak sayısı ise 2013 itibarı ile 4.958'dir (Tablo 3). İlde termal turizm merkezlerindeki tesislerin en fazla yoğunlaştığı yer, Gazlıgöl Termal Turizm Merkezidir (Harita 2). Burada tesislerin yoğunlaşmasında, eski bir kaplıca mekânı olması, tesislerin yapımına yerel yönetimlerin izin vermesi ve bu mekânda kooperatifleşmeyle artan termal villaların varlığı gösterilebilir. Bu tesisler nitelik bakımından düşük, konforlu olmayan ve daha çok çevre yerleşmelerden gelen insanların günübirlik ya da kısa süreli kullandığı tesislerdir. Özellikle Gazlıgöl termal turizm merkezinde plansız büyüyen ve çevresel sorunlara neden olan bu tür işletmeler, Afyonkarahisar turizmi açısından tehlike oluşturduğundan, şimdiden önlem alınmalıdır.

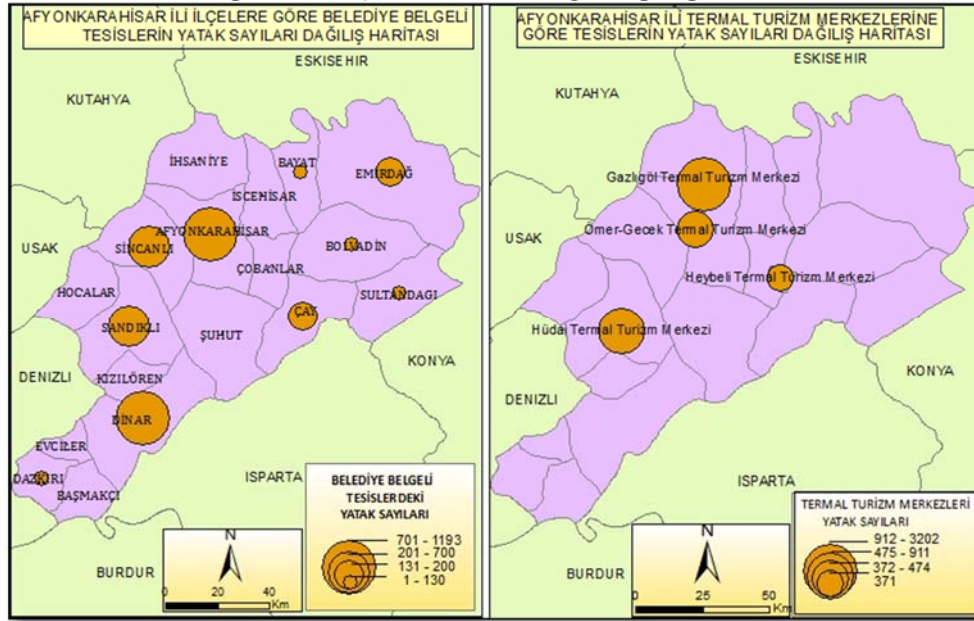
Tablo 3: Afyonkarahisar İli Termal Turizm Merkezlerindeki Tesisler, Oda ve Yatak Sayıları

Kaplıcanın Adı	Tesis	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Toplam Oda	Toplam Yatak
Merkez/Ömer Gecek Kaplıcaları	Tatil Köyü	104	250	160	474
	Termal Villa	45	180		
	1 Pansiyon	11	44		
İhsaniye/ Gazlıgöl Kaplıcaları	28 Termal Otel	788	2.016	1.413	3.202
	2 Otel	34	90		
	3 Apart Daireli tesis	501	850		
	1 Villa	18	90		
	5 Pansiyon	72	156		
Sandıklı/Hüdayi Kaplıcaları	2 Otel	168	336	449	911
	Apart Daireler	281	911		
Bolvadin/ Heybeli Kaplıcaları	1 Otel	25	77	191	371
	Apart Daire	191	294		
Kaplıcalardaki Toplam Oda/Yatak Kapasitesi				2.213	4.958

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013.

Bu tesislere gerek çevre köylerden, gerekse il dışından hafta sonları ve yaz mevsiminde rağbet artmaktadır. Klasik hamam işletmeciliğinin devam ettiği bu işletmelerde en önemli problemlerden birisi de hijyen sorunudur. Özellikle yoğunluğun arttığı hafta sonları kaplıca havuzlarında, hamamlarda ve diğer kaplıca tesislerinde ciddi temizlik sorunları gözlenmektedir. Ayrıca kaçak ve izinsiz sondaj kullanımı, altyapı eksikliği, düzensiz ve plansız yapılaşma turizm merkezlerinin geleceğini tehdit etmektedir.

Şehir merkezi ve ilçe merkezlerindeki belediye belgeli oteller çalışma alanının diğer konaklama işletmelerini oluşturmaktadır. Bu tesisler, Afyonkarahisar şehir merkezinde 17 adet, ilçelerle birlikte toplam 43 adet olup, toplam 3.223 yatak kapasitesine sahiptir (Tablo 4). En fazla otel sayısı Afyonkarahisar merkezde, Dinar ve Sandıklı ilçelerinde bulunmaktadır (Harita 2). Afyonkarahisar ilindeki ilçelerin çoğunda otellerin bulunmaması, ilde turizm hareketliliğinin belli ilçe merkezlerinde toplandığını göstermektedir.

Harita 2: Afyonkarahisar İli İlçelere Göre ve Turizm Merkezlerine Göre Tesislerin Yatak Sayıları Dağılım Haritası

Afyonkarahisar ilindeki beş yıldızlı otellerde servis, konfor, hijyen, yiyecek, içecek hizmetleri gibi alanlarda belirli hizmet standartlarının olduğu görülmektedir. Ancak kaplıcalar çevresindeki niteliği düşük tesislerde temizlik konusunda gerekli hassasiyet gösterilmemektedir. Özellikle kaplıca çevrelerindeki işletmelerde servis hizmeti ve hijyen konusunda daha fazla özen gösterilmelidir. Bu da ilin turizminin sürdürülebilirliğine etki eden önemli bir faktördür. Çünkü bu tesislerde yaşanan bir olumsuzluk, Afyonkarahisar'daki diğer turizm tesislerini de etkileyecektir.

Türkiye'de turizm işletmeleri kıyılarda büyük artış gösterirken, kültürel turizm, doğa turizmi, termal turizm, kış turizmi gibi alternatif turizm çekiciliklerinin bulunduğu iç kesimlerdeki illerde de son yıllarda turizm yatırımları artmaktadır. Bu tür yatırımlar, ürün ve alan çeşitlendirmesini artırdığından Türkiye'nin turizm gelişimine önemli katkı sağlamaktadır. Afyonkarahisar'ın genel olarak turizm işletmeleri değerlendirildiğinde; ilde şu anda Kültür ve Turizm Bakanlığı işletme belgeli konaklama tesislerinde 4.925 (Tablo 1), belediye belgeli kaplıca tesislerinde 4.958 (Tablo 3) ve belediye belgeli otellerde 3.223 yatak kapasitesi mevcut olup (Tablo 4), ilin toplam yatak kapasitesi 13.106'dır. Kültür ve Turizm

Bakanlığı yatırım belgeli konaklama tesislerinin de (17 tesis ve 10.124 yatak sayısı) hizmete açılmasıyla (Tablo 2), ildeki toplam yatak sayısı 23.230'a ulaşacaktır (Tablo 5). İlin konumu dikkate alındığında iç kesimlerde olması, kırsal yerleşmelerin yoğun olması ve gelişmişlik endeksi bakımından düşük olmasına karşın Afyonkarahisar'da, son yıllarda turizm yatırımlarının önemli derecede arttığı görülmektedir. Özellikle 2000 yılından sonra ilde termal turizme bağlı termal otel, termal villa ve diğer turizm tesislerinde gözle görülür bir artış söz konusudur. Bu artışın devam edeceğinin önemli göstergesi de yatırım belgeli işletmelerdeki tesis ve yatak sayılarının diğer illerle karşılaştırıldığında sürekli artış göstermesidir. Turizm alanındaki bu gelişmelerle Afyonkarahisar ili, Türkiye'nin yatak kapasitesi bakımından önde gelen illeri arasında yer alacak ve Türkiye turizminin önemli çekim merkezlerinden birisi olacaktır.

Tablo 4: Afyonkarahisar İlçeleri Belediye Belgeli Otellerin Tesis, Oda ve Yatak Sayıları

İlçeler	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Kapasitesi
Merkez	17	634	1.343
Bayat	1	6	26
Bolvadin	2	31	79
Çay	3	64	133
Dinar	17	203	639
Dazkırı	1	30	62
Emirdağ	4	80	172
Sandıklı	9	178	445
Sinanpaşa	3	62	206
Sultandağı	3	50	118
Genel Toplam	60	1.338	3.223

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013.

Bir bölgedeki konaklama tesislerinin niteliği ve niceliği, o bölgedeki turizmin gelişmişliği hakkında bilgi verebilir. Çünkü turistik ürünlere talep arttıkça, konaklama tesisi sayısı ve kalitesi de artmaktadır. Bundan dolayı yıllar arası konaklama tesisi istatistiklerine bakılarak, o bölgedeki turizmin geleceği hakkında yorum yapılabilir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın turizm istatistiklerinde turizm tesisleri; "turizm yatırım belgeli" ve "turizm işletme belgeli" olarak iki türlü değerlendirilmektedir ve her ikisi de Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın iznine bağlı tesislerdir. Turizm yatırım belgeli tesisler proje, yatırım ya da inşa halinde iken, turizm işletme belgeli tesislerde ise aktif halde turizm faaliyetleri devam etmektedir. Afyonkarahisar ilinin 2000-2013 yılları arası tesis, oda ve yatak sayıları durumuna bakıldığında turizm işletme belgeli tesis sayısı iki kattan daha fazla artmış ve 6'dan 14'e yükselmiş, oda sayısı beş kattan fazla artarak (399'dan 2.078'e) yükselmiş ve yatak sayısı da dört kattan fazla (795'den 4.925'e) yükselmiştir (Tablo 6).

Tablo 5: Afyonkarahisar'da 2013 Yılı İtibari İle Turizm Tesislerinin Toplam Yatak Kapasiteleri

Tesisler	Oda Sayısı	Yatak Kapasitesi
Turizm İşletme Belgeli Oteller	2.078	4.925
Yatırım Belgeli Tesisler	3.540	10.124
Belediye Belgeli Konaklama Tesisleri	1.338	3.223
Belediye Belgeli Kaplıca Tesisleri	2.213	4.958
Genel Toplam	9.169	23.230

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013.

Tablo 6: 2000 ve 2013 Yıllarında Afyonkarahisar'ın Tesis, Oda ve Yatak Sayıları Durumu

2000	Turizm Yatırım Belgeli			Turizm İşletme Belgeli		
	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak Sayı	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak Sayı
İl						
Afyonkarahisar	7	761	1.992	6	399	795

2013	Turizm Yatırım Belgeli			Turizm İşletme Belgeli		
	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak Sayı	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak Sayı
İl						
Afyonkarahisar	17	3.540	10.124	14	2.078	4.925

Kaynak: Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve TÜİK 2014.

Ayrıca Afyonkarahisar'da turizmin hızlı gelişim evresinde olduğunun önemli bir kanıtı; turizm yatırım belgeli tesis, oda ve yatak sayılarıdır. Bu değerlere bakıldığında, Afyonkarahisar'ın 2013 yılı turizm yatırım belgeli tesis sayısı 17, oda sayısı 3.540 ve yatak sayısı 10.124'dür (Tablo 6). Afyonkarahisar'da her geçen gün turizm yatırımları artmaktadır ve il Türkiye'nin önemli turizm destinasyonlarından birisi haline gelmektedir. İlerdeki hızla artan turizm yatırımları ile beraber, nitelik de artarsa, Afyonkarahisar'a olan talep de her geçen gün artacaktır. Ancak hızlı gelişim, nitelik olarak artışa sebep olmuyorsa, ilerde ciddi sorunların yaşanması da muhtemeldir. Bu açıdan turizm işletmelerinin niceliği artarken niteliğin artışı da sürekli izlenmeli ve sorunlara önceden çözüm getirilmelidir.

Afyonkarahisar'da 2013 yılı itibari ile, beş yıldızlı 7 adet termal otel gelen turistlere hizmet verirken, yatırım belgeli tesislerin bitmesi ile birlikte beş yıldızlı 16 adet termal otel hizmet verecek duruma gelecektir. Bu yatırımlarla birlikte Afyonkarahisar; termal turizm alanları içerisinde yatak kapasitesi bakımından Türkiye'nin en önde gelen ili olacaktır. 2000-2012 yılları arası Afyonkarahisar'ın işletme belgeli konaklama tesislerinin Türkiye turizmindeki payına bakıldığında, tesis sayısı % 0.32'den % 0.45'e, oda sayısı % 0.51'den % 0.57'ye ve yatak sayısı % 0.49'dan % 0.58'e yükselmiştir. Asıl artışın ise yatırım tesislerinde olduğu görülmektedir. Tesis sayısı % 0.53'den % 1.82'ye, oda sayısı % 0.67'den % 3.21'e ve yatak sayısı % 0.81'den % 3.47'ye yükselmiştir (Tablo 7).

Tablo 7: 2000-2012 Yıllarında Afyonkarahisar İli Konaklama İşletmelerinin Tesis, Oda, Yatak Sayıları ve Türkiye Turizmi'ndeki Payı

2000	Turizm Yatırım Belgesi			Turizm İşletme Belgesi		
	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak S.	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak S.
Afyonkarahisar	7	761	1.992	6	768	1.607
Türkiye Toplam	1.300	113.452	243.794	1.824	156.367	325.168
Afyon Payı (%)	0,53	0,67	0,81	0,32	0,51	0,49
2012	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak S.	Tesis Sayı	Oda Sayı	Yatak S.
Afyonkarahisar	15	5.306	13.370	14	2.370	4.910
Türkiye Toplam	960	126.592	273.877	2.870	336.447	706.019
Afyon Payı (%)	1.5	4.1	4.8	0.4	0.7	0.7

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı ve TÜİK İstatistikleri, 2013.

Burada dikkat edilmesi gereken konu; Afyonkarahisar'da turizm yatırımlarının artarken, sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. İldeki turizm gelişimi planlı olmalıdır ve altyapısı önceden hazırlanmalıdır. Yoksa kontrolsüz büyüme, çevre sorunlarıyla birlikte çeşitli problemleri de beraberinde getirecektir. Kapadokya, Akdeniz ve Ege kıyıları gibi turizmin hızla geliştiği yerlerde yaşanan çevresel ve sosyo-kültürel sorunların yaşanmaması için, çevrenin, arazi yapısının, ekonominin, yerel kültürün, doğallığın ve özgünlüğün korunması ve kollanması gerekir.

4. KONAKLAYAN VE GECELEYEN KİŞİ SAYILARINA GÖRE AFYONKARAHİSAR'IN TÜRKİYE TURİZMİNDEKİ YERİ

Turizme katılan insanlar, teknolojinin gelişimi ile birlikte, dünyada ve ülkelerinde meydana gelen gelişmeleri, değişimleri ve yenilikleri kısa sürede öğrenebilmekte ve bu gelişmelerden etkilenmektedirler. Böylece turistler, farklı seçenekleri değerlendirerek, ödedikleri bedelin karşılığında daha kaliteli, daha çeşitli ve daha verimli hizmet talebinde bulunmaktadır. Gün geçtikçe daha fazla bilinçli hale gelen turistler, doğal ve kültürel ortamdaki olumlu ve olumsuz değişimleri takip etmekte ve korunmuş, bozulmamış, özgün ve çekici olan destinasyonları tercih etmektedirler (Kervankıran, 2011). Turizm merkezlerinde konaklayan ve geceleleyen kişi sayıları, bölgedeki turizmin geleceği açısından önemlidir. Turizm merkezleri ne kadar çok ziyaret edilirse, ekonomik getirisi de o kadar fazla olmaktadır. Bununla birlikte işletmelerin doluluk oranları ve işletmelerde ortalama kalış süreleri, ziyaretçilerin memnuniyet derecelerini göstermektedir. Turizm işletmeleri, gelen ziyaretçileri daha fazla tesislerde tuttukça ve dört mevsim tesislerini doldurdukça, ekonomik devamlılığını sağlayabilir, aksi takdirde rakiplerinin rekabet gücüne karşı koyamayacak ve piyasadan çekilecektir.

Afyonkarahisar ilinin konaklama ve geceleme sayılarına bakıldığında; 2000 yılından 2012 yılına gelindiğinde, düzenli olmasa da artış olduğu görülmektedir. Özellikle

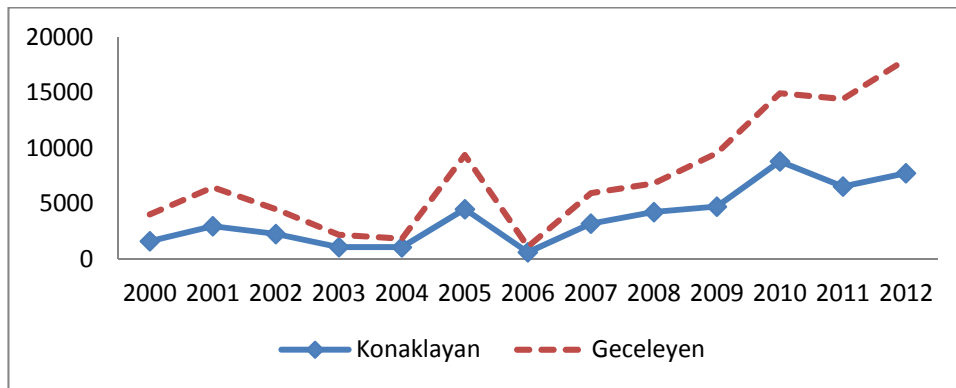
Afyonkarahisar İlinin Türkiye Turizmindeki Yeri

son 5-6 yılda hem yabancı hem de yerli turist artışının düzenli olduğu görülmektedir (Şekil, 1-2). İlin tesis sayısı son 13 yılda iki kat, oda ve yatak kapasitesi dört kattan fazla artmasına (Tablo 6) karşın, konaklama ve geceleme sayılarındaki artışın yeterli seviyede olmadığı görülmektedir.

Tablo 8: Afyonkarahisar'ın 2000 ve 2012 Yılları Arası Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklama, Geceleme Sayısı, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranı

Yıllar	Konaklama Sayısı			Geceleme Sayısı			Ort. Kalış Süre	Doluluk Oranı (%)
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam		
2000	1.583	146.430	148.013	4.011	285.850	289.861	2,0	79
2001	2.939	210.133	213.072	6.444	371.110	377.554	1,8	65,2
2002	2.238	174.915	177.153	4.476	275.469	279.945	1,6	47,5
2003	1.050	146.975	148.025	2.176	231.776	233.952	1,6	42,1
2004	1.042	138.480	139.522	1.804	220.003	221.807	1,6	39,8
2005	4.481	96.668	101.149	9.363	170.863	180.226	1,8	36,9
2006	588	140.741	141.329	1.093	254.768	255.861	1,8	49,1
2007	3.173	152.863	156.036	5.923	302.275	308.198	2,0	44,8
2008	4.217	175.019	179.236	6.805	351.938	358.743	2,0	44,6
2009	4.710	198.455	203.165	9.534	364.951	374.485	1,8	35,1
2010	8.785	232.133	240.918	14.933	451.320	466.253	1,9	38,3
2011	6.521	244.147	250.668	14.414	510.559	524.973	2,1	43,58
2012	7.720	257.121	264.841	17.993	576.737	594.670	2,2	45,26

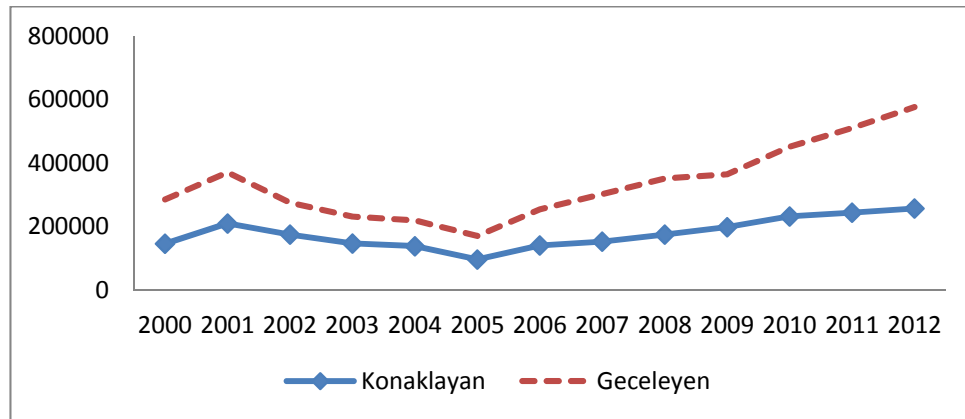
Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri ve TÜİK, 2013.

Şekil 1: Afyonkarahisar'ın 2000-2012 Yılları Arası Konaklayan ve Geceleyen Yabancı Ziyaretçi Grafiği

2000 yılında toplam konaklama sayısı 148.013 iken, 2012 yılı itibari ile 264.841'e yükselmiştir. Tesis sayısı artmasına karşı konaklama sayısının beklenen seviyede artmamış olması, ilin turizmde pazarlama ve tanıtım problemleri olduğunu göstermektedir. Ayrıca hem konaklayan hem de geceleleyen yabancı turist sayısının oldukça düşük olduğu görülmektedir (Tablo 8). Yabancı turistleri bölgeye getirecek pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun için öncelikli olarak yapılması gerekenler; etkileyici reklamlar hazırlamak, festivaller, şenlikler, sempozyumlar düzenlemek, web siteleri oluşturmak ve yabancı ülkelerdeki turizm organizasyonlarına katılmaktır.

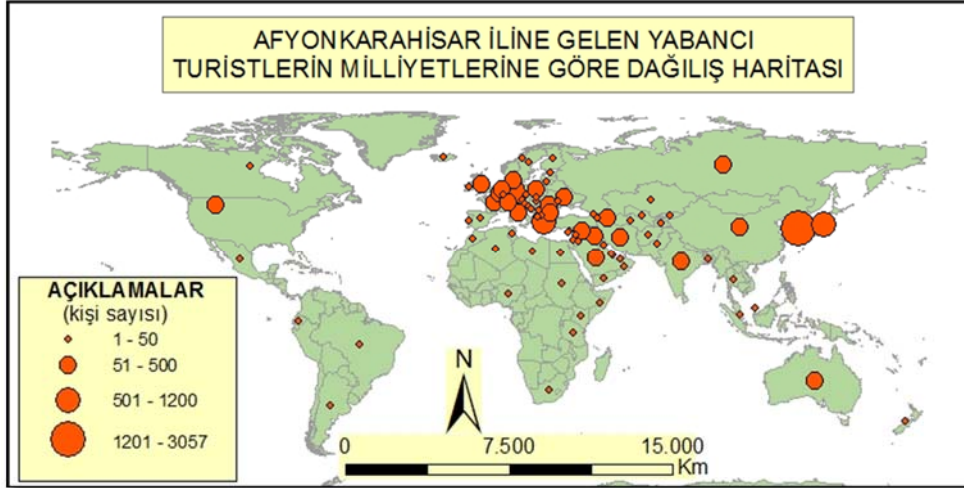
Gerek yerli, gerekse yabancı ziyaretçi konaklama ve geceleme sayıları grafiğine bakıldığında, artışın düzensiz olduğu, yıllar arasında belirgin dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir. Afyonkarahisar'da 2004 yılından itibaren artmaya başlayan nitelikli tesisler, bölgeye olan talebi de artırmıştır. Yerli ziyaretçi sayısının 2005 yılından itibaren, yabancı ziyaretçi sayısının 2006 yılından itibaren sürekli arttığı görülmektedir (Şekil 1-2).

Şekil 2: Afyonkarahisar'ın 2000-2012 Yılları Arası Konaklayan ve Geceleyen Yerli Ziyaretçi Grafiği

Alternatif turizm türlerinden olan termal turizm, Avrupa ve diğer ülkelerde çok fazla tercih edilmektedir. Özellikle Almanya, Japonya, A.B.D gibi ülkelerde termal turizme yapılan yatırımlar arttığından, talep de sürekli artmakta ve termal turizmden elde edilen gelir de sürekli artmaktadır. Termal turizm olanaklarının fazla olduğu Afyonkarahisar ilinde ise yabancı turist talebinin beklenen düzeyde olmadığı görülmektedir (Tablo 8). Önceki yıllarda bunun en önemli sebebi olarak havaalanının olmaması gösteriliyordu. Kütahya ve Afyonkarahisar'da bulunan termal tesislere yabancı turist çekmek amacıyla 2012 yılında hizmete açılan Zafer Havalimanı sayesinde önümüzdeki günlerde Afyonkahisar'da yabancı turist talebinin artacağı beklenmektedir. 2013 yılı yabancı turistlerin milliyetlerine göre dağılımına bakıldığında, Afyonkarahisar iline en fazla turist Güney Kore'den (3.057 kişi) geldiği görülmektedir. Güney Kore'yi, Almanya (1.147 kişi) ve Japonya (964 kişi) ve izlemektedir. Turist talebinin genelde Avrupa ülkelerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Harita 3). Son yıllarda Afyonkarahisar iline Uzakdoğu, Ortadoğu ve Balkan ülkelerinden talep artmaktadır. İlin turizm yatırımları komşu illere göre fazla olmasına karşı, gelen yabancı turist sayısının düşük olması, gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında imaj probleminin

olduğunu göstermektedir. Bununla ilgili çalışmalar yapıp, özellikle dış turizmin canlandırılması yönünde yeni plan ve projelerin geliştirilmesi ve uluslararası platformlarda ilin termal turizm tanıtımının yapılması, ilin yurtdışı talebini artıracaktır.

Harita 3: Afyonkarahisar İline Gelen Yabancı Turistlerin Milliyetlerine Göre Dağılım Haritası (2013)

Tablo 9: Afyonkarahisar'ın 2000 ve 2010 Yıllarında Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Türkiye Turizm'indeki Payı

	Konaklama Sayısı			Geceleme Sayısı			Ort. Kalış Süre	Doluluk Oranı
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam		
2000								
Afyonkarahisar	1.583	146.430	148.013	4.011	285.850	289.861	2,0	78,96
Türkiye	6.804.076	8.855.902	15.659.978	28.510.906	16.475.699	44.986.605	2,9	36,82
Pay (%)	0,02	1,65	0,94	0,02	1,73	0,64		
	Konaklama Sayısı			Geceleme Sayısı			Ort. Kalış Süre	Doluluk Oranı
2012	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam		
Afyonkarahisar	8.785	232.133	240.918	14.933	451.320	466.253	1,9	38,3
Türkiye	20.481.308	15.701.931	36.183.239	90.822.045	30.332.132	121.154.177	3,3	54,34
Pay (%)	0.04	1.5	0.66	0.02	1.5	0.4		

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri ve TÜİK, 2013.

Gelen turistlerin ortalama kalış süreleri Türkiye ortalamasının oldukça aşağısında bulunmaktadır. Aslında termal turizm merkezlerinde ziyaretçilerin tesislerde daha uzun sürelerle kalmaları gerekmektedir. Çünkü termal su ile tedavi ya da kür süreleri 15 – 20 gün arasında yapılmaktadır. Bundan dolayı turizm türleri içerisinde termal turizm diğer turizm

türlerine göre daha fazla gelir getirmektedir. Buradan şu sonuç çıkmaktadır; Afyonkarahisar'a gelen turistler, turizm mekânlarında uzun süreli kalmamaktadır. Turizm işletmelerindeki niteliği artırmak ve termal turizmin yanında turistik ürün çeşitliliğini artırmak ziyaretçilerin işletmelerde daha fazla kalmalarını da sağlayacaktır.

Afyonkarahisar ili, doluluk oranlarına göre, 2000 yılında Türkiye ortalamasının çok üzerinde iken (Türkiye %36.82, Afyonkarahisar %78.96), 2012 yılına gelindiğinde Türkiye ortalamasının altına (Türkiye %54,34, Afyonkarahisar %38.30) düşmüştür (Tablo 9). Çalışma alanında turizm işletme sayısı hızla artmış, ancak talep artışı ve işletmelerde doluluk oranı aynı oranda artmamıştır.

5. AFYONKARAHİSAR İLİNDE DİĞER TURİZM İŞLETMELERİNİN DURUMU

Turizmin, basit bir seyahat ve konaklama faaliyet olmadığı ve bu nedenle, endüstri biçiminde kabul edilmesi gerektiği düşüncesi giderek artmaktadır. Turistlerin yararlanacağı donanımın oluşturulması alt ve üst yapıya ait yatırımları gerektirir. Bu durum turizmin “ağır endüstri” niteliği taşıdığına en önemli göstergesidir. Turizm kapsamındaki ulaşım, konaklama, eğlence ve diğer iş kollarının ortak faaliyet göstermesi zorunluluğu, bunlar arasındaki sıkı iş birliğine ait gereklilikler, turizme “entegre endüstri” özelliği kazandırır. Turizmde üretim, pazarlama ve satışa konu olan hizmettir. Yapısı gereği turizm bu yönüyle “*hizmet endüstrisi*”dir (Smith, 1994). Ülkelere, ekonomik katkıların yanında sağladığı istihdam olanaklarıyla turizm, önemli bir endüstri kolu olarak kabul edilmektedir. Bu turizm endüstrisinin birçok özelliği ve alt elemanları bulunmaktadır. Konaklama işletmelerinin yanında, yiyecek, içecek işletmeleri, ulaşım hizmetleri, seyahat işletmeleri ve diğer işletmeler (hediyelik eşya vs.) de turizm endüstrisinin önemli alt elemanlarını oluşturur.

Turizme katılan insanlar açısından “*yiyecek, içecek işletmeleri*” önemli bir tercih nedenidir. İnsanlar seyahate çıkmadan önce beklenti içerisine girerler, yapacakları harcamaları bu beklentilerine göre planlarlar ve beklentilerini karşılayacak işletmeleri seçerler. Bu işletmelerden biri de turizm sektörüne aracı hizmetler sunan yiyecek, içecek işletmeleridir. İşletmeler verdikleri hizmetin karşılığında gelişme gösterirler. Daha iyi hizmet veren işletmelerin kısa zamanda daha fazla tanındığı ve yeni yatırımlarla büyüdüğü görülmektedir. Çalışma alanı, Anadolu'nun batısında önemli bir kavşak noktasında bulunduğundan dolayı, kuzeyden-güneye, batıdan-doğuya giden birçok insanın geçtiği bir konumda bulunmaktadır. Bu konumundan dolayı ilde yiyecek- içecek işletmeleri fazladır. Bunlar içerisinde turizm işletme belgeli; İzmir-Ankara-Antalya kavşağında bulunan Özdilek tesisleri ve Afium işletmeleri, İzmir yolu üzeri Kolaylı Cumhuriyet tesisleri buradan geçen ziyaretçilerin en fazla uğradığı mekânlardandır. Bunların yanında İzmir-Antalya kavşağındaki Varan ve Konya yolu üzerindeki Kirazlı Dinlenme Tesisleri önemli uğrak yerleridir. Bu tesislerde çevre köy ve beldelerinden gelenler çalışmakta, böylelikle kırsal yerleşim alanlarına ekonomik katkı sağlanmaktadır.

Seyahat ve ulaştırma şişletmeciliği başlığı altında; tur şirketleri, seyahat acenteleri, havayolları, denizcilik şişletmeleri, demiryolları, karayolu şişletmeleri ve bu şişletmelere doğrudan ve dolaylı olarak girdi sağlayan şişletmeleri sıralamak mümkündür (Yağcı, 2007). **“Ulaşım hizmetleri”**, çeşitli amaçlarla turizme katılan insanların hareketlerini kolaylaştıran ve turistlerin başlangıç ve varış noktaları arası bağlantıyı sağlayan aracı hizmetlerdir. Bir bölgedeki turizmin gelişmesi ulaştırma altyapısının gelişmiş olmasına bağlıdır. Turizmin gelişimine etki eden unsurlarda “erişilebilirlik” özelliği ulaşım hizmetleri ile doğrudan ilişkilidir. Küreselleşen dünyada insanlar ulaşmak istedikleri yerlere hem kısa sürede, hem de rahat bir şekilde ulaşmak istiyorlar. Bu amaçla doğal - kültürel değerlerin ve turizm şişletmelerinin varlığı ile birlikte ulaşım imkânlarının yeterli olduğu mekânlarda turizmin geliştiği görölmektedir. Afyonkarahisar ili tarihi dönemlerden beri önemli yolların kavşağında bulunmaktadır. *“Kral Yolu”* il sınırları içerisinden geçmektedir ve bu yola ait izler hala bulunmaktadır. Anadolu’nun Türk hâkimiyetine geçmesi ile birlikte, Afyonkarahisar ili yoğun bir şekilde ulaşımda kullanıldığı görölmektedir. Bunun en önemli kanıtı ise, ilin birçok yerinde kervansaraylara rastlanmasıdır (Kervankıran, 2011).

Günümüzde de Afyonkarahisar hem karayolu, hem de demiryolu ulaşımı açasından Türkiye’nin en önemli konumlardan birisinde bulunmaktadır. Afyonkarahisar, Uçak ve Kütahya illerine eşit mesafede bulunan, Kütahya’nın Altıntaş ilçesinde inşa edilen Bölgesel Zafer Havalimanı’nın faaliyete geçmesi ile birlikte, özellikle dış turizmin hareketlenmesi beklenmektedir. Kütahya ve Afyonkarahisar’da bulunan termal tesislere yabancı turist çekmek amacıyla, Yap-İşlet-Devret modeliyle yapılan Zafer Bölgesel Havaalanı’nın temeli 22 Nisan 2011 tarihinde atıldı ve havalimanı 25 Kasım 2012 tarihinde hizmete aıldı. Yıllık 5 milyon yolcu kapasitesine sahip olacak Zafer Havaalanı 3 milyon 700 bin metrekare alan üzerine kurulmuş, havaalanına 3 bin 500 metre uzunluğunda ve 60 metre genişliğinde pist yapılarak, terminal binası, teknik blok ve kule, itfaiye ve garaj binası, alışveriş bölümleri inşa edilmiştir.

Günümüzde birçok insan yapacağı seyahati, kalacağı yeri, bilet, yeme-içme, eğlence, konser gibi işlemleri seyahat acenteleri vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Böylece insanlar hem zaman kazanmakta, hem de birçok seğenek içerisinde kendine en uygun olanı seğmektedirler. Seyahat acenteleri bu yönüyle turizm sektöründe aracı işlemi görmektedir. 2013 yılı itibari ile, Afyonkarahisar ilinde Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndan belgeli toplam 28 seyahat acentesi bulunmaktadır. Bunların 27’si A sınıfı, 1’i AG sınıfı acentelerdir. Seyahat acentelerinin çoğunluğu, Afyonkarahisar merkez ve Emirdağ ilçelerinde hizmet vermektedir. İlde mevcut bulunan seyahat acenteleri genellikle diğer bölgelere gezi ve hac organizasyonları gibi hizmetler vermektedirler. Son yıllarda ilde turizm yatırımlarının gelişimi ile birlikte turizm amaçlı seyahat acenteleri de aılmaktadır.

Turizm sektörüne destek olan diğer şişletmeler; alış-veriş merkezleri, hediyelik eşya şişletmeleri ve turizme yönelik mal ve hizmet üreten şişletmelerdir. Çalışma alanı içerisinde bu tür şişletmeler Afyonkarahisar şehir merkezi ve ilçe merkezleri ile ana yollar üzerindeki dinlenme tesislerinde bulunmaktadır. İlde turizmin gelişimi ile birlikte turizm şişletmelerine mal ve hizmet üreten şişletmelerin sayısı da artmakta, böylece yerel halkın ekonomisine katkı sağlamış olmaktadır. Çoğu ziyaretçinin hediyelik eşya ve ihtiyaçlarını ana yollar üzerinde

bulunan alış-veriş tesislerinden yapmaları, şehir merkezindeki işletmelere rağbeti azaltmaktadır. Yerel halkın turizm gelirlerinden yararlanmasını sağlamak için ziyaretçileri şehir merkezine getirecek projeler geliştirilmelidir. Yoksa ekonomik sürdürülebilirlik kesintiye uğramakta, şehir ve ilçe merkezlerindeki esnaf, büyük alış-veriş merkezleri ile rekabet edemez duruma gelmekte ve yerel halk bundan büyük zarar görmektedir. Bunun sonucunda yerel halkın turizme tepkisi oluşmakta, bu da turizmin sürdürülebilirliği açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Kervankıran, 2011).

Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yetkililerinden alınan bilgiye göre, müdürlüğe kayıtlı profesyonel turist rehberi bulunmamaktadır. Bölgeye gelen turlar kendi rehberleriyle birlikte gelmektedirler ve kendi rehberleri bölgeyi tanıtılmaktadırlar. Kültürel turizm yönüyle zengin olan ilin anlatımında yerel turist rehberlerinin bulunması, daha doğru bilgi verilmesi açısından önemlidir. Ayrıca Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarından birini oluşturan bu bölgenin uzman ve eğitilmiş rehberlerce anlatılması, Kurtuluş Savaşı'nın daha iyi anlaşılmasına ve tarih bilincimizin daha fazla pekişmesine neden olacaktır.

Kültürel turizmin gelişmesi için müzelerin, daha etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Çünkü müzelerin işlevi sadece turizmle sınırlı değildir, müzeler ekonomik, kültürel, sosyal rolleri ulusların kültürlerine ilişkin dilsel, ırksal kimlikleri, gelenek-görenekleri yansıtma bakımından da önemlidirler. Bölgesel, yerel ve milli kimliği yansıtan müzeler, geleneksel kültürel değerlerdeki değişimi objektif bir yaklaşımla izleyen yerlerdir. Bu amaçla müzede ve çevresinde sinema, konser salonu, tiyatro ve kütüphane gibi mekânların düzenlenmesi hem turistin hem de yerli halkın yararına olacaktır. Müzenin görünümü, konforu, dostça ve kibar hizmet veren eğitilmiş personelinin de önem taşıdığı dikkate alınmalıdır (Emekli, 2003).

Afyonkarahisar Müzesi, 1971 yılında Konya yolu kavşağında Arkeoloji Müzesi binasının yapılması ile hizmet vermeye başlamıştır. Müze binası tek katlıdır. Müze'de birbirine bağlı 9 sergi salonundan ayrı, büro kesiminde 5 oda, bir kitaplık, bir konferans salonu, alt katlarda 5 depo, bir fotoğraf atölyesi ile laboratuvar yer almaktadır. Müzede, Taş-Maden (kalkolitik) çağından Bizans çağına kadar Afyonkarahisar ve çevresinden bulunmuş olan arkeolojik eserler, kronolojik bir sıra esas alınarak sergilenmektedir.

Afyonkarahisar ilinde müzecilik Cumhuriyet'in ilk yılları ile birlikte başlamış ve günümüze kadar binlerce eser toplanmıştır. Türkiye'nin en fazla tarihi ve kültürel eser sayısına sahip müzelerinden biri olmasına karşın, fiziki yetersizlikten dolayı 45.000'e yakın eserin sadece 5.000'e yakını sergilenmektedir (Tablo 10). Ayrıca bu kadar zengin tarihi ve kültürel esere sahip müzenin, 2012 yılı itibarı ile yıllık ortalama olarak yerli ve yabancı ziyaretçi sayısı 11.000 kişidir (Tablo 11). Afyonkarahisar Müzesi'nin bulunduğu bina yetersiz kaldığından yeni bir müze binası yapılmaktadır. Yapılacak yeni müze binası modern müze anlayışına uygun, antik eserlerin sergilenmesi yanında, eğitim, sanat ve sosyal etkinliklerin yapılacağı bir mekân olacaktır.

Afyonkarahisar ilinde Afyonkarahisar Müzesi dışında, günümüzde faaliyette olan diğer müzeler; Zafer Müzesi, Bolvadin Müzesi, Sandıklı Hüdaî Açık hava Müzesi, İsehisar Açık hava Müzesi ve Afyonkarahisar Mevlana Müzesi'dir.

Tablo 10: 2009 ve 2010 yılları Afyonkarahisar Müzesi'nde bulunan eser sayıları

Envanter Durumu	Arkeolojik	Etnoğrafik	Sikke	Arşiv Vesikası	El Yazması Kitap	Toplam
2009	13.361	4.484	26.888	26	33	44.792
2010	13.421	4.484	26.936	26	33	44.900

Kaynak: Afyonkarahisar Müze Müdürlüğü

Tablo 11: 2006-2012 Yılları Arasında Afyonkarahisar Müzesi Ziyaretçi Sayıları

Yıllar	Yerli	Yabancı	Müze Kartlı	Toplam
2006	9.305	329	-----	9.634
2008	7.889	136	51	8.076
2010	8.118	244	348	8.710
2012	10.751	319		11.070

Kaynak: Afyonkarahisar Müze Müdürlüğü ve Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2013)

SONUÇ

WTO verilerine göre, 2020 yılı itibari ile dünyada turizm hareketlerine katılan kişi sayısının 1.6 milyar ve turizm gelirlerinin de 2 trilyon dolar olması beklenmektedir. Artan gelir düzeyi, ekonomik gelişmişlik, tatil için artan kolaylıklar (taksitlendirme vs.), insanlarda gelişen turizm bilinci gibi sebeplerden dolayı turizm sektöründeki rekabetin artacağı ve seyahate ayrılan gelirin ve ulaşım olanaklarının artması ile büyüyen turizm pastasından daha büyük pay alabilmek için ülkelerin turizm sektörüne daha fazla yatırım yapacakları öngörülmektedir. Bundan dolayı Türk ekonomisi açısından vazgeçilmez olan olan turizm, bugünkü dış ticaret açığına, kırsal kalkınmaya, enflasyona, işsizliğe çare olarak görülen bir sektör olarak değerlendirilmektedir. Turizmin herhangi bir türünün gelişmesi yönünde potansiyele sahip mekânlar gerek hükümetler gerek yerel yönetimler gerekse özel sektör tarafından desteklenmektedir. Turizm potansiyeli yönüyle zengin kaynaklara sahip olan Afyonkarahisar, son yıllarda ülkemizin turizm yatırımlarının arttığı iller arasındadır. Şifalı termal kaynakları yanında, turizme konu olan doğal, tarihi ve kültürel kaynakların zenginliği, Afyonkarahisar ilini önemli çekim merkezi haline getirmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ilan edilen dört Termal Turizm Merkezi çevresinde her geçen gün turizm işletmelerinin sayısı artmaktadır.

İlin turizm işletmeleri içerisinde en önde gelenler, termal oteller, kaplıca tesisleri, apart daireler, oteller, pansiyonlar ve villalardır. Çalışma alanında 2013 yılı itibari ile, toplam yatak kapasitesi 13.106'dır. Kültür ve Turizm Bakanlığı yatırım belgeli konaklama tesisleri de hizmete açıldığında ildeki toplam yatak sayısı 23.230'a ulaşacaktır. Bunun sonucunda Afyonkarahisar ili, Türkiye'nin yatak sayısı bakımından önde gelen illerinden biri konumuna

gelecektir. Bu gelişme ile Afyonkarahisar ili, Türkiye’de alternatif turizm alanlarına gerekli destek verildiğinde, kıyı turizmi yanında termal turizm gibi turizm türlerinin de gelişebileceğini gösteren güzel bir örnek olacaktır.

Afyonkarahisar ilinde, son 10 yılda tesis, oda ve yatak sayısı iki kat artarken, konaklama ve geceleme sayılarındaki artışın beklenilenin altında olduğu görülmektedir. Diğer önemli bir sonuç ise, turizm yatırımları sürekli artarken, konaklama ve geceleme sayılarının düzensiz seyir izlemesidir. Ayrıca Afyonkarahisar’a gelen yabancı turist sayılarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Dünyada termal turizme, SPA merkezlerine, sağlık turizmine rağbet her geçen gün artarken ve ilde nitelikli tesisler de artarken yabancı turist sayısının düşük olması düşündürücüdür.

Sonuç olarak, Afyonkarahisar ilinin Türkiye turizmindeki yeri ve önemi her geçen gün artmaktadır. Ülkemizde Türkiye Turizm Stratejisi (2023)’nde amaçlanan; kıyı turizmi yanında alternatif turizm türlerinin gelişimine ve turizm çeşitlendirmesine örnek olarak Afyonkarahisar’da termal turizm gösterilebilir. Çalışma alanının turizm merkezi ilan edilerek, arazi tahsisi ve vergi indirimi konusunda desteklenmesi, ildeki turizm yatırımlarını artırmıştır ve artırmaya devam etmektedir. Bununla birlikte Afyonkarahisar’da turizmin daha fazla gelişmesi için; plansız ve kontrolsüz büyümenin önlenmesi, kaçak sondajların durdurulması, gerekli altyapı ve çevre düzenlenmesi tamamlandıktan sonra yapılaşmaya izin verilmesi, villa tipi tesisler yerine nitelikli termal otellerin inşa edilmesi, turizm işletmelerinde hijyene ve kaliteli hizmete önem verilmesi, etkili tanıtım ve pazarlamanın yapılması, ilin turizmini tanıtıcı broşür ve kitapların basılması, turizmle ilgili ulusal ve uluslararası organizasyonlara katılımı, turistlerin; yürüyebileceği, gezebileceği yürüyüş parkurlarının, parkların ve yeşil alanların oluşturulması, termal turizmin yanında doğa turizmi, inanç turizmi ve kültür turizminin entegre edilerek turizmin çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu sayede, ilin hem turizm endüstrisinden elde ettiği gelir artacak, hem de turizminin sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2014). Tesis Sayıları, Konaklayan ve Geceleyen Kişi Sayıları Verileri.
- Butler, R. W. (1991). *Tourism, Environment and Sustainable Development*. Journal of Travel Research, 28 (3).
- Doğanay, H. (1992). *Coğrafya’da Metodoloji Genel Metotlar ve Özel Öğretim Metotları*. Atatürk Üniv. Yay, Ders Kitapları Serisi, No:739, Erzurum.
- Doğanay, H. (1997). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2982, Eğitim Dizisi: 10. İstanbul.
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Doğanay, H. ve Özdemir, Ü. (2011). Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Ankara: Pegem Akademi.
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Çantay Kitabevi, İstanbul.

- Emekli, G. (2003). *Kültür Mirasının Kültürel Turizm Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi*. 2. Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu, 16-18, Nisan 2003, İzmir.
- Gartner, W.C. (1996) *Tourism Development. Principles, Processes and Policies*. N.Y: John Wiley & Sons.
- Gönçer, S. (1971). *Afyon İli Tarihi*. Karınca Matbaacılık. İzmir.
- Görktan, B. (1936). *Afyon Kaphıcaları*. Taşpınar Dergisi 42, Doğan Basımevi. Afyon.
- Gunn, C, A. (1988). *Tourism Planning*. Second Edition, Taylor & Francis, New York.
- İlgar, Y. (2008). *Karahisar-ı Sahib Sultani Divani Mevlevihanesi ve Mevlevi Meşhurları*. Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, No:14. Afyonkarahisar.
- Kervankıran, İ. (2011). Afyonkarahisar İlinin Başlıca Doğal, Tarihi ve Kültürel Kaynaklarının Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi, Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Afyonkarahisar.
- Lickorish, L.H. ve Jenkins, L.C. (1997). *An Introduction to Tourism*. Butterworth-Heinemann.
- Lundberg, E. D., Stavenga, M.H. And Krishnamoorthy, M. (1995). *Tourism Economics*, Canada: John Wiley& Sons, Inc.
- Özey, R. (2002). *20. Yüzyılın Başlarında Afyon'un Tarihi Coğrafyası*. VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları. Yayın No:10, Afyonkarahisar.
- Özgüç, N. (1994). *Beşeri Coğrafya'da Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri*. İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3849, Fakülte Yayın No: 2511. İstanbul.
- Özgüç, N. (2007). *Turizm Coğrafyası*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Smith, S.L.J. (1994) *The Tourism Product*. Annals of Tourism Research, v.21, n.3 p:583.
- Somuncu, M. (2004). *Dağcılık ve Dağ Turizmindeki İkilem: Ekonomik Yarar ve Ekolojik Bedel*. Coğrafi Bilimler Dergisi. Cilt 2. Sayı 1. S:1-21. Ankara.
- Soykan, F. (2003). *Coğrafi Çevrenin Turizm Amaçlı Değerlendirilmesinde Turizm Potansiyelini Saptamanın Önemi*. Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları. İzmir.
- Taşpınar Dergisi, (1968). *Afyon İli'nde Turizm*. Töyko Matbaası, Afyon.
- Vanhove, N. (2005). *The Economics of Tourism Destinations*. Oxford: Elsevier.
- Yağcı, Ö. (2007). *Turizm Ekonomisi*. Detay yayıncılık, Ankara.
- Yazıcı, H., Aliağaoğlu, A. ve Koca, K. (2007). *Afyonkarahisar Şehri'nde Başlıca Planlama ve Altyapı Sorunları*. VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyonkarahisar Belediyesi Yayın No:12.
- Yu, L. (1999). *The International Hospitality Bussines, Management, and Operation*, London: The Haworth Press Inc.
- <http://www.turizm.gov.tr/> Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Erişim Tarihi: 12.10.2013.
- <http://www.turizm.gov.tr/turizm-istatistikleri>, Erişim Tarihi: 12.10.2013.
- <http://www.tursab.org.tr> Erişim Tarihi: 22.10.2013.
- <http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: 22.11.2013.
- <http://www.unwto.org> Erişim tarihi: